

Cuprins

<i>Prefață la ediția a treia</i>	7
--	---

Preliminarii

1. Imagologie etnică	9
2. Toleranța la români	19
3. Evreul tabu	41

Portretul fizic

1. Nas coroiat, buze groase	47
<i>„Chip de Silen”</i>	47
<i>Fiziognomonie și antropologie</i>	52
2. Păr, barbă și periciuni rituali	58
3. De ce au evreii păstrui	74
4. Omul roșu (piază rea)	77
<i>În mitologia populară</i>	77
<i>În literatură și politică</i>	81
5. Jidan murdar, jidan împușt	85
<i>Explicația rasistă</i>	85
<i>Explicația realistă</i>	90
<i>Putoarea de usturoi și ceapă</i>	100
<i>Explicația antropologică</i>	104
<i>Explicația mitologico-teologică</i>	106
6. Evreica frumcasă și elegantă	109
<i>Erotism exotic</i>	109
<i>Legături primejdioase</i>	113

<i>Frumusețe și eleganță</i>	120
<i>Ereica (ne)virtuoasă</i>	129
7. Port și stigmat vestimentar.....	135
<i>Steaua galbenă în gase colțuri</i>	135
<i>Stigmatul Evului Mediu</i>	138
<i>În Transilvania și Bucovina</i>	143
<i>În Moldova și Țara Românească</i>	147
<i>Semn al infamiei, semn al mândriei</i>	156

Portretul profesional

1. Evreul negustor.....	159
<i>Negujătoria ca „lucru de ocară”</i>	159
<i>Etica ortodoxă și spiritul anticapitalismului</i>	165
<i>„Cereți până nu înălă nu mănâncă”</i>	167
<i>„Trebuie să facem dreptate evreilor”</i>	173
<i>„Orașul fără evrei”</i>	176
<i>Raționalism și capitalism</i>	179
<i>„Nu se poate afacere bună fără jidan”</i>	179
<i>„Negustor de sentimente”</i>	183
2. Evreul meseriaș.....	187
3. Evreul cămătar.....	200
4. Evreul cărciumar.....	212
<i>Cărciuma Dracului vs Biserica Domnului</i>	212
<i>„Orânde jidovești”</i>	217
<i>Legenda otrăvirii bădăturilor</i>	223
5. Evreul lăutar.....	235
6. Evreul căruțaș.....	242
<i>„Harabagii cu perciuni”</i>	242
<i>Interdicția de sabbat</i>	248
7. Evreul agricultor sau păstor.....	252
<i>În Maramureș și Bucovina</i>	252
<i>„Unu-i ungurean, unu-i moldovean și unu-i jidan”</i>	257
<i>În Basarabia și Dobrogea</i>	259
<i>În Palestina</i>	264

Portretul moral și intelectual

1. Inteligent, dar viclean.....	269
<i>„Cap de evreu”</i>	269
<i>Atribute înnăscute sau dobândite?</i>	273
<i>O inteligență primejdioasă</i>	277
2. Lășitatea evreului.....	280
<i>Între resemnare și răzvrătire</i>	280
<i>Cinofobia și licofobia</i>	286
<i>„Oastea jidovească”</i>	292
<i>Evreul real la războiul real</i>	299
<i>„Trădător și vânzător de țară”</i>	305
3. Evreul bun, evreul rău.....	312
<i>„Evreu bun” vs „jidan rău”</i>	312
<i>„Evreu, și totuși bun român”</i>	314
<i>„E om bun, măcar că i jidan”</i>	316
<i>„Jidanul tot jidan rămâne”</i>	318
<i>„Cel mai bun prieten al mei sunt evreii”</i>	319
<i>„Dacă toți evreii ar fi ca tine...”</i>	321
<i>„Nu toți evreii sunt răi”</i>	322
4. Caracteristici etnice și etice.....	324
5. Evreul orb, surd și mut.....	335

Portretul mitic și magic

1. În flăcările iadului.....	355
<i>„L'enfer c'est les autres”</i>	355
<i>Imagologie rituală</i>	358
2. Demonizarea evreului.....	365
<i>Perspectiva teologică</i>	365
<i>Perspectiva mito-folclorică</i>	367
<i>Perspectiva politică</i>	371
3. Evreul vrăjitor.....	378
<i>Solomonarul</i>	378
<i>Evreul care aduce ploaia</i>	381

4. Legenda jidovului răpăcător.....	385
<i>În Europa Centrală și de Vest.....</i>	385
<i>În Transilvania.....</i>	392
<i>În Moldova și Țara Românească.....</i>	398
5. De ce nu mănâncă evreii carne de porc.....	408
<i>Omul este ceea ce (nu) mănâncă.....</i>	408
<i>„Porc de evreu”.....</i>	411
6. Evreul de bun augur.....	415
<i>Magia începutului de drum.....</i>	415
<i>Magia primului oaspete.....</i>	420
<i>Magia darului inaugural.....</i>	423
7. Jidovii sau Uriși.....	427
<i>Motiv mitologic.....</i>	427
<i>Polenici între satanși.....</i>	430

Portretul religios

1. Deicid.....	433
<i>„Păcatul suprem”.....</i>	433
<i>Blestemul.....</i>	438
<i>Prescrierea crimei.....</i>	439
2. Hagiocid.....	443
<i>Sfântul Ioan cel Nou.....</i>	443
<i>Sfântul Gheorghe și alți sfinți.....</i>	446
<i>Sfânta Maria.....</i>	448
<i>Sfânta Vineri.....</i>	452
3. Iconocid.....	454
<i>Profanarea ostiei, a crucii și a bisericii.....</i>	454
<i>Icoana înjunghiată.....</i>	457
<i>Alți străini iconocizi.....</i>	461
4. Infanticid ritual.....	464
<i>În Europa.....</i>	464
<i>În Transilvania.....</i>	470
<i>În Moldova și Țara Românească.....</i>	474
<i>Ecouri în mentalitatea tradițională.....</i>	482

<i>Suprarețuturi în spațiul politic.....</i>	<i>486</i>
<i>În țările comuniste, după Holocaust (1945-1963).....</i>	<i>489</i>
<i>În România post-comunistă.....</i>	<i>494</i>
5. <i>Xenocid ritual?.....</i>	<i>496</i>
<i>Sacrificii umane simbolice.....</i>	<i>496</i>
<i>Vândtoarea de evrei.....</i>	<i>501</i>
<i>Ardera efigiei.....</i>	<i>505</i>
<i>„Jidul nu e om”.....</i>	<i>509</i>
<i>„Să omori un evreu nu e un păcat”.....</i>	<i>512</i>
<i>Note și bibliografie.....</i>	<i>515</i>
<i>Indice de nume.....</i>	<i>587</i>

Andrei
OIȘTEANU

Imaginea evreului
în cultura română

Studiu de imagologie în context
est-central-european

Ediția a III-a, revizută, adăugită și ilustrată

POLIROM
2012

„Ai văzut tu vreodată jidan să tragă cu pușcă!”, spune un personaj din proza lui Panait Istrati (723, p. 584). O seamă de proverbe și zicători probează imaginea-stereotip a evreului fricos și, ca atare, lipsit de aptitudini războinice: „Cal verde, armean cuminte și jidan pușcăș nu se poate”, „Jidan călare și grec verde dracul a mai văzut”, „E un erou, măcar că e ovrei” (proverbe românești; cf. 293; 3, p. 38; 80, p. 139); „Se grăbește ca evreul la război”, „Îndemânatic ca un evreu cu pușcă (sabie)”, „Inutilă precum o sabie la un evreu”, „Femeile, broaștele și evreii – ce mai războinici!” (proverbe poloneze; cf. 70, p. 179; 127, p. 90; 455, I, p. 230). Probabil că imaginea – adevărată sau nu – a „evreului fricos și pacifist” a fost mai pregnantă în spațiul românesc, unde a contrastat cu imaginea – adevărată sau nu – a „românului viteaz și războinic”. Călători străini prin Țările Române au conturat această a doua imagine, căreia Marcus Bandinus i-a găsit prin 1647 o formulare sintetică: românii ar fi „născuți pentru război” (655, p. 332; vezi și 652, pp. 15-34).

Caricatură cu evrei înrolați în miliția locală poloneză
(mijlocul secolului al XIX-lea)

Una dintre cele mai ilare imagini este cea a unei „oști jidovești” îngrozite de lătratul câinilor. Două proverbe românești rezumă această imagine: „Jidanii când au mers la resboi, au zis să se lege

căinii” și „Leagă căinii de gard să treacă armata noastră” (3, p. 37). În 1890, folcloristul Dumitru Stăncescu a publicat snoava *Jupân Leibă voinicos, pușinticbi cam fricos*. Ajunsă la marginea unui sat, „oastea evreiască” a cerut primarului „să le dea vreo câțiva dorobanți, ca să-i apere de câini, până vor trece dincolo de sat”. La refuzul primarului, soldații evrei au luat hotărârea eroică de a traversa satul în vârful picioarelor, ca să nu îi simtă câinii (184, p. 50).

În 1891, Theodor Speranția a versificat o asemenea „anecdota populară”, intitulând-o *Jidani la bătălie*. Întreaga „armată evreiască” este parodiată, folosindu-se – cum crede etnologul Petru Caraman – unele elemente „de inspirație pur folclorică”: evreii sunt „Pe coceni încălecați,/ De păreau curat soldați”, conducătorul oștii merge călare „pe-un codoi/ de măturoi”, iar soldații suflă nu în goarne, ci „în foi de ceapă”. Armele oștenilor (sulțe din lemn de tei, puști de soc, foarfece) fac și ele parte din registrul burlesc: „Toți aveau legat la gât/ Câte-un foarfece-ascuțit,/ Pe vrăjmaș când l-or vedea,/ Iute-n foarfece să-l ia/ Și să-l taie măruntel,/ Precum tai la pătrunjel” (702). În mod firesc pentru structura acestei „jidaniade” eroicomice, oastea clachează de spaimă la primul litrat de câine: „– N-auri, bade? Iatră-un câine!/ Fugi degrabă, mergi de-l leagă,/ Că se tem voinicii noștri,/ Că se teme oastea-ntrăgă!”. Cum țăranul refuză să lege câinele de gard, „oastea jidovească” apelează la soluția cunoscută: „Să tocnim vreo doi români,/ Ca să meargă cu oștimea/ Și s-o apere de câini” (184, p. 163). Într-o altă snoavă populară, publicată în 1893, este luată în derâdere „viteaza” armată evreiască, ai cărei soldați „trăgeau cu pușca și, când auzeau pocnind, tot ei cădeau jos, strigându-și părinții și vătându-se că au murit” (184, p. 50).

Pentru imaginarul colectiv, evreul este un negustor tipic și un soldat atipic. Ca atare, el nu se va lupta „soldățește”, ci „negustorește”, cum cântă personajul evreu Bercu, la colindatul măscășilor din Moldova: „Oi săracii jidani noștriil/ Cum se bat negustoreștii” (184, p. 50; 491, p. 384). În Europa Centrală a secolului al XIX-lea (Austro-Ungaria, Polonia etc.), odată cu obligativitatea evreilor de a satisface serviciul militar, au început să apară caricaturi care îl ridiculizau pe soldatul evreu (254, fig. 3). O litografie imprimată la Viena în 1848 prezintă câțiva evrei din Garda Națională, înarmați până în dinți, fugind îngroziți de un câine cu care se joacă doi copii (135, p. 159).

Soldați evrei în Garda Națională speriați de un câine
(litografie de H. Gerhart, Viena, 1848)

Se pare că, în bună parte, satirele de acest gen – în care este persiflată spaima evreului de câini (lupi) sau de tâlhari (arme) – au pătruns în folclorul românesc de la slavii din nord și nord-est. În special satira în versuri *Războiul jidănesc* (în poloneză, *Wojna żydowski*) cunoaște foarte multe și vechi variante poloneze, ucrainene și bielorusse. În 1892-1893, cunoscutul poet și folclorist ucrainean Ivan Franko a publicat în limba polonă un important studiu pe marginea temei în discuție. Sub titlul *Plecarea evreilor la război*, acest poem satiric a fost pentru prima dată tipărit la Cracovia, în 1606 (184, pp. 46-50; 445, pp. 48 și 56). Din folclorul rural, snoava a pătruns în folclorul urban, a fost versificată de scriitori minori și a umplut calendarele și almanahurile populare din secolele XVIII-XIX.

În imaginarul colectiv românesc, evreul nu este singur în această postură umilitoare. Îl acompaniază celălalt prototip al „străinului”, țiganul. Într-adevăr, multe snoave populare românești satirizează paralizanta frică a țiganului de animale sălbatice (inclusiv de lupi) sau de adversari înarmați. La sfârșitul secolului al XVIII-lea, în epopeea *Țiganiada*, Ion Budai-Deleanu a descris caricatural „castea țigănească”, pomită să se bată cu armata turcă. Temele

nu sunt foarte diferite de cele din snoavele referitoare la spaima evreilor. De pildă, înarmați până-n dinți, țiganii îi cer domnitorului Vlad Țepeș să fie păziți de români pe drum, ca să nu fie atacați de tâlhari (709, p. 530).

•

Interesant este faptul că și în imaginarul colectiv al Europei Occidentale apare motivul „oastea evreiască”, mai ales în secolele XIV-XVII. În mod cumva paradaxol, această armată imaginată nu era privită batjocoritor, ci receptată ca o amenințare autentică. La jumătatea secolului al XIV-lea, de exemplu, Jean de Mandeville (*The Voyages and Travels of Sir John Mandeville Knight*, prima traducere în engleză în 1496), autor foarte citit în secolele următoare, susținea că undeva în China, înconjurată de lanțuri muntoase, s-ar afla cele zece triburi ale evreilor. „Când va veni Anticristul”, adaugă Mandeville, aceste triburi pierdute se vor uni cu „toți evreii care locuiesc în diferite părți ale lumii”. „Creștinii le vor fi supuși evreilor – conchide Mandeville –, așa cum ei le sunt acum supuși creștinilor.”

Amenințarea militară pe care, chipurile, o reprezentau evreii a îmbrăcat și alte forme în mentalitatea epocii. La sfârșitul secolului al XVI-lea, de pildă, Nicolas de Nicolay scria că evreii alungați cu un secol în urmă din Spania și Portugalia i-ar fi învățat pe turci să facă diverse arme, muniții și mașini de război care fac mari pagube în rândul creștinilor (*The Navigation Into Turke*, 1585). În orice caz, în secolele XVI-XVII, în vestul continentului, poveștile despre „armata evreiască” erau destul de confuze. În unele dintre ele, evreii se aliau cu turcii împotriva creștinilor, în altele – invers. Într-un pumflet din 1606, de pildă, intitulat *Noutăți din Roma (News from Rome)*, se spunea că o armată de evrei, cu asistență navală olandeză, încearcă „să recâștige pământul făgăduinței”, aflat atunci sub stăpânire turcească. „Prima armată a evreilor”, susținea autorul, „a ajuns deja la granițele Turciei”, trecând totul prin foc și sabie (688, pp. 95-96).

Astfel de povești au înflorit mai ales după aventurile pseudo-mesianico-militare ale „profeților” evrei Solomon Molho (cca 1500-1532) și David Rubeni (cca 1483-1535). Primul s-a declarat Mesia, iar al doilea – comandant al unei armate legendare, compusă din triburile pierdute ale lui Ruben, Gad și Manase, în

îndepărtatul deșert Habor. Într-o epocă în care turcii cucereau Belgradul (1521), Rhodosul (1522), Buda (1526) și asediau Viena (1529), cei doi „profeți” le propuneau suveranilor Europei să constituie o mare armată creștino-evreiască pentru eliberarea Țării Sfinte de sub Imperiul Otoman. Au fost primiți cu bunavoință de papa Clement al VII-lea și cu antipatie de împăratul Carol Quintul (în 1532), care i-a pus în lanțuri și i-a dat pe mâna Inchiziției. Amândoi au murit arși pe rug.

Să recunoaștem faptul că, în privința curajului și abilităților marțiale, imaginea evreului în vestul Europei era diferită de cea din centrul și estul continentului. Atunci când occidentalii invocau totuși „lașitatea și frica evreului”, era vorba mai degrabă de evreul oriental. Referindu-se la evreii din Orientul Apropiat, englezul Henry Blount (*Voyage Into the Levant*, 1636) adăuga „lipsa de curaj” la clișeele psiho-somatice cunoscute (degenerare fizică, egoism, răutate, înșelătorie, aptitudini comerciale etc.). „Caracterul evreilor este atât de nefiresc de timid – spunea el –, încât ei nu pot să lupte în armată. Din acest motiv ei nu sunt nicăieri soldați” (688, p. 35).

Evreul real la războiul real

În Europa Centrală și de Est, imaginea evreului laș, fricos, înspăimântat chiar și de umbra sa – imagine pe jumătate adevărată, pe jumătate nedreaptă – era în măsură să rănească mândria „evreului real”. În tradiția orală a evreilor din Moldova au supraviețuit mai multe legende menite să demonstreze, dimpotrivă, curajul și loialitatea lor în secolele XV-XVII. Nu este exclus ca unele dintre ele să aibă un sâmbure de adevăr. Se spune că evreii din Roman, Piatra-Neamț și Târgu Neamț i-au ajutat, într-un fel sau altul, pe domnitori moldoveni Alexandru cel Bun (1400-1432), Petru Rareș (1527-1538, 1541-1546) și Vasile Lupu (1634-1653) în luptele contra turcilor, tatarilor și polonezilor (558 și 559).

De asemenea, orgoliul rănit a generat o legendă născocită de evrei, conform căreia ei ar fi apărut spațiul carpato-dunărean încă din Antichitate, în epoca cu accente mitice a etnogenezei românilor. În 1846, de pildă, prin intermediul unei reviste din Brașov, „mai mulți israeliți din Transilvania” solicitau contelui Iosif Kemény să nu uite să scrie „în studiile sale istorice” (cum ar fi *De Judaeis. Die Geschichte der Juden in Siebenbürgen...*) despre presupusele fapte

de arme ale strămoșilor lor în Dacia: „În Transilvania, unde nu există nici cea mai mică știre în istorie despre noi și am fost tratați tot timpul ca străini, ne-am afirmat deja în anul 90 după Cristos, când am fost chemați de regele geților Decebal pentru a lupta împotriva romanilor. Un mare număr al strămoșilor noștri, se vorbește de 50.000 de suflete, au venit în ajutor, prin Dardanele, Marea Neagră, Moldova și Țara Românească, în Transilvania, au luptat și sângerați lângă Turda împotriva lui Traian și după ei și-a luat numele orașul Aiud, Enyed. Strămoșii noștri au construit în anul 105 după Cristos [orașul] Talmaciu, de lângă Sibiu, care a devenit reședința talmudiștilor” (536, p. 414; 334, p. 12). Se pare că una dintre sursele acestei legende (incluzând ideea unor evrei care ar fi întemeiat orașul fictiv Talmud, devenit Thalmus/Talmaciu) este poemul medieval *De oppido Thalmus*, compus de preotul sis Johann Lebell prin 1542 și publicat abia în 1779 (5, p. XXII). În 1781, vorbind despre „evreii regelui Decebal”, istoricul și etnologul austriac Franz Joseph Sulzer reia legenda, punând în legătură Talmaciu, orașul transilvănean, și Thalmus, „cetatea evreiască vestită și în vremurile antice” (193).

După cum se vede, nu mă interesează numai imaginea creștinului despre evreu, ci și imaginea evreului despre el însuși, mai ales atunci când cea din urmă este afectată de cea dintâi. Această formă de mitizare a istoriei pleacă de la o flagrantă răsturnare a unor adevăruri istorice. La războaiele dintre geto-daci și romani au participat într-adevăr și iudei, dar au făcut-o în rândurile armatei împăratului Traian, compusă din soldați recrutați *ex toto orbe romano*, inclusiv din Palestina (446).

•

„În război n'a murit absolut niciun evreu”, declara Nicolae Iorga în 1910, în Parlamentul României (743, p. 28). Înaintea lui, francezul E. Desjardins (*Les Juifs de Moldavie*, Paris, 1867) nota că „evreii născuți în țară își întrebuințează toată dibăcia ca să scape de serviciul militar”. „Evreii sunt soldați detestabili – conchide Desjardins –; 800.000 de brațe nu apucă nici plugul, nici sapa, nici pușca, ci numai banul” (743, p. 48). În pofida unor astfel de afirmații, evreii din România au avut posibilitatea să-și demonstreze curajul militar și loialitatea față de patrie din 1876, atunci când au avut dreptul legal să lupte în armata română, ca „străini